

IWONA KLUZA*, MATEUSZ WĄSIK**

CONTEMPORARY STATUS AND PRACTICAL FUNCTIONS OF MONASTIC GARDENS IN THE OLD CITY OF KRAKÓW (DISTRICT NO. 1)

WSPÓŁCZESNA RANGA I WYKORZYSTANIE WYBRANYCH OGRODÓW KLASZTORNICH NA TERENIE DZIELNICY I STARE MIASTO W KRAKOWIE

Abstract

The aim of the essay is to evidence research on the contemporary status and practical functions of monastic gardens in the Old City of Kraków (District no. 1). The authors focused on four major gardens in the area – in the Church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary (Carmelites), the Pauline Fathers Monastery (Skałka), the Church of St. Bernardino of Siena (the Bernardines – a branch of the Franciscan Order) and the Conversion of St. Paul Church (Congregation of the Mission). All of these have a rich historical background. The analysis was provided according to such important criteria as urban surroundings, historical and contemporary status of gardens, their connection with the original plan, the upkeep of plants and trees, the possibility of visiting etc. The emphasis was put on historical background, modern tendencies and practical use of the art of gardens.

Keywords: monastic gardens, history of the art of gardens, Carmelites, Paulines, Bernardines, Congregation of the Mission, Cracow

Streszczenie

Celem artykułu jest prześledzenie współczesnej rangi i wykorzystania ogrodów klasztornych na terenie Dzielnicy I – Stare Miasto w Krakowie. Autorzy skupili się na czterech największych ogrodach – przy kościele Nawiedzenia NMP (karmelicy), Na Skałce (paulini), przy kościele św. Bernarda (bernardyni) i pod wezwaniem Nawrócenia św. Pawła (Zgromadzenie Księży Misjonarzy). Każde z tych założeń posiada bogatą historię, zaś analizę przeprowadzono według tak ważnych kryteriów jak otoczenie urbanistyczne, historyczna i współczesna ranga ogrodów, ich związek z pierwotnym planem, utrzymanie roślin, możliwość zwiedzania itp. Akcent został postawiony na historyczne tło, współczesne tendencje i praktyczną użyteczność sztuki ogrodowej.

Słowa kluczowe: ogrody klasztorne, historia sztuki ogrodowej, karmelicy, misjonarze, bernardyni, paulini, Kraków

* Student Iwona Kluza, Institute of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

** MA Mateusz Wąsik, Faculty of Polish Studies, Jagiellonian University.

1. INTRODUCTION – BASIC INFORMATION ON GARDENING

Gardens have been closely connected with monasteries since the Middle Ages. In that time a monastic garden was a model of landscape order and had various practical applications. It was also a functional solution in the field of aesthetics¹. Nowadays most monasteries have green areas around their seats. These areas are used in various manners: for prayer, as car parks, recreation grounds, or wastelands. Many historic monastic gardens still possess a traditional composition and let us know what they looked like in the past. All the pros and cons of tourism involving visits or travel to monastic gardens should be carefully considered.

2. AIM OF RESEARCH AND METHODOLOGY

The aim of the essay is to evidence research on the contemporary status and practical functions of monastic gardens in the Old City of Kraków (District no. 1). The authors have paid attention to the possibility of the restoration of gardens in particular monasteries, as well as to their availability for future visits by tourists, cases etc. 4 major monastic gardens (all over 1 ha) have been selected for the research. The biggest one is garden in the Conversion of St. Paul Church (Congregation of the Mission) – a 3 ha plot; the gardens of the Church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary (the Carmelite Order) and of the Church of St. Bernardino of Siena (the Bernardines – a branch of the Franciscan Order) – both 1.2 ha plots, and the smallest – the garden in the Pauline Fathers Monastery (Skatka) – 1 ha plot. The area of the garden has great potential in the fields of tourism and landscape. The aim of the essay is to research actual opportunities and threats in monastic garden development.

Analysis of gardens has been made following such aspects as:

- fidelity to the historical composition of the garden,
- methods for plant sampling,
- conservation and sustainable use of the garden,
- garden furniture,
- perspectives for garden tourism.

Photos, plans and historical sources have been used in the analysis. The authors have spoken with the people responsible for the particular gardens.

3. DESCRIPTION OF PARTICULAR MONASTIC GARDENS IN KRAKÓW DISTRICT NO. 1

Monastic gardens began the history of landscape architecture in Poland. Kraków, as a former capital of the state, was an ideal place to locate monasteries and convents. Some of these (located in the city centre) have been chosen for research and description. Two selected congregations (the Pauline Order and the Carmelite Order) are well known for their strict observance. Their origins can be traced back to the traditions of the first hermits. Some aspects of their charism have been changed because of pilgrimages and preaching. The Bernardines are

¹ J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewitalizacji*, Warszawa 2000, 35.

an important branch of the Franciscan Order. Their monastery is located next to Wawel Castle and has a couple of gardens. The last belongs to the Congregation of Mission at Stradom Street 4.

The diversity of orders' charisms, purposes and spirituality plays a significant role in the shape of modern monastic gardens. More of them have been reduced because of urban high-density housing. A model created by cenobitic monasticism still exists in various forms in the majority of monasteries. The urban conditions of monastic life have forced some changes to historical role of gardens.

Gardens of the Church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary (the Carmelite Order)

The monastery was founded by Władysław II Jagiełło and his wife Jadwiga at the turn of the 14th century² and was reconstructed in the baroque style³. From a bird's-eye view we can see that the garden is designed on a main axis (from the entrance) and two smaller perpendicular axes. In comparison with historic plans, the main model has not changed drastically and save a typical composition with the garden beds and parterers. Only a few buildings have been added.



- III. 1. Gardens of the Church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary (the Carmelite Order) – view from above (www.geoportal.pl) and human perspective (photo by I. Kluzka, M. Wąsik)
- II. 1. Ogród przy klasztorze Ojców Karmelitów na Piasku – widok z góry (źródło: www.geoportal.pl) i z perspektywy człowieka (fot. I. Kluzka, M. Wąsik)

The garden is divided into various areas – an orchard, a vineyard, boxwood hedges, a summer house, and little chapels at the corners. The plant selection is also typical of monastic gardens (for instance boxwood), fruit bushes and trees (e.g. *Malus sp.*, *Prunus sp.*, *Pyrus sp.*, *Rosa sp.*, *Vitis sp.*).

There are also new buildings in the immediate vicinity of the monastery complex: a pitch (for relaxation), garages, dog beds, and storerooms. The garden gives the impression of being untended, but in fact has the atmosphere of a true historic monastic garden. The monks find the garden useful because the plants fruit. It is also an area of relaxation, contemplation and prayer.

Tourists are allowed to enter the garden only in special situations – for instance large groups of pilgrims after visiting the monastery and its museum can see the garden.

² <http://karmel.pl/historia/index.php> (access: 13.10.2013).

³ B. Stępniewska, *Ogrody Krakowa*, Kraków 1977, 122.

Garden in the Pauline Fathers Monastery (Skalka)

The general layout of the Skalka monastic garden is an example of fidelity to ancient eremitic norms: it is located next to the monastic complex and on the bank of the river⁴. Nowadays only the southern part has survived after the communist era (1945-1989). In 1934, at the east part of the former garden the Order of St. Paul built a seminary and this was commandeered during the communist period. Unfortunately the basic plan of the garden (from 1472) has not survived⁵. Other plans are representative examples of particular epochs, but it always has garden plots with a system of avenues and paths.

Illustration 2 shows a current view of the garden. Unfortunately nowadays the renovated garden cannot be classified as an example of a traditional monastic garden. Some aspects (like boxwood hedges, architecture, chapel, and an orchard) are monastic, but other elements or plants are more typical of an ornamental garden. In addition the form of the benches, plant stands, flower beds and lighting are modern and do not refer to the tradition of monastic gardens. All these elements have disordered the typical form of the monastic garden. Because of this, the modern value of the historic garden is very low and the character of the traditional monastic garden has been lost.

The garden is open to the monks and honeymooners (who are required to ask for permission for photo shoots).



III. 2. Garden in the Pauline Fathers Monastery – view from above (www.geoportal.pl) and human perspective (photo by I. Kluzka, M. Wąsik)

II. 2. Ogród przy klasztorze Ojców Paulinów na Skalkce – widok z góry (źródło: www.geoportal.pl) i z perspektywy człowieka (fot. I. Kluzka, M. Wąsik)

Gardens of the Church of St. Bernardino of Siena (the Bernardines)

The Bernardine Order's monastery is located next to Wawel Castle. The Bernardines is an important branch of the Franciscan Order founded by Bernardino of Siena, the restorer of the Franciscan Order in the 15th century⁶. According to historians, the interior garden was very close to other monastic layouts of that time⁷.

⁴ G. Ciołek, *Ogrody polskie*, Warszawa 1978, 21.

⁵ B. Stępniewska, *Ogrody Krakowa...*, 60.

⁶ *Ibidem*, 62.

⁷ *Ibidem*.



- III. 3. Garden in the Gardens of the Church of St. Bernardino of Siena (the Bernardines) – view from above (www.geoportal.pl) and human perspective (photo by I. Kluzka, M. Wąsik)
- II. 3. Ogród przy klasztorze Ojców Bernardynów – widok z góry (źródło: www.geoportal.pl) i z perspektywy człowieka (fot. I. Kluzka, M. Wąsik)

Nowadays the garden has many typical elements of the classical monastic garden: plant beds, a chapel, a vineyard, and traces of a former cemetery. The composition has not changed drastically in comparison with previous plans. Unfortunately there are some of stylistic errors in the general realization of the garden – for instance the unsuitable design of the garden furniture, beds with inappropriate plants which were not used in this type of garden (such as *Acer palmatum*, grafted *Larix* sp.), kitsch small sculptures of little angels, cows, laughing pigs, funny mushrooms. In another part of the complex there is a rosary garden with a statue of St. Francis of Assisi, one of a few such projects in Kraków. The garden serves as an area for recreation and praying and is not accessible to tourists.

The garden has great potential due to its surface area and localiation. It is compatible with the old style but is in need of real attention – some plants need to be changed and some beds should be renovated. One of the biggest advantages of this garden is its location – near Wawel Castle.

Garden in the Conversion of St. Paul Church (Congregation of the Mission)

The Congregation of the Mission was founded in 1625 by St. Vincent de Paul. Their Krakow church was located in 1731, and at that time there were 3 gardens: the cloister garth, the garden “behind the House”, and the main garden that has survived till modern times⁸. Since the renovation in the 80s the garden has consisted of a park area, an orchard (mainly apple, peach, pear, gooseberry, currant, and plum), a pitch, paths, a labyrinth, a vineyard, a summer house, a kitchen garden, and greenhouses. The Missionaries decided not to grow vegetables because of low efficiency and profitability. The selection of plants is appropriate, as is the design of the garden furniture. Another benefit is that it has a gardener.

The garden is open mainly to priests and seminarians, but also to pilgrims who visit the local museum. It is possible to make an appointment with the person who is responsible for the garden to visit the museum as well as the garden area. There was a chance to visit this garden during the 9th Malopolska Days of Cultural Heritage.

⁸ S. Respond CM, *Dzieje ogrodu Księży Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie*, <http://www.okn.edu.pl/ekologia/misjonarze2.doc> (access: 13.10.2013).

Because of inappropriate organisation and problems with tourists (too many groups and lack of discipline) the whole event was unsuccessful. After this, the superiors of the order decided not to participate in similar festivals.



- III. 4. Garden in the Conversion of St. Paul Church (Congregation of the Mission) – view from above (www.geoportal.pl) and human perspective (photo by I. Kluzka, M. Wąsik)
- II. 4. Ogród przy Zgromadzeniu Księża Misjonarzy – widok z góry (źródło: www.geoportal.pl) i z perspektywy człowieka (fot. I. Kluzka, M. Wąsik)

4. SUMMARY AND FINDINGS

The summary of the article is the following table showing the main findings regarding the monastic gardens.

Table 1

The summary of the monastic gardens' condition

Garden	Fidelity to the garden's historical composition (yes/no)	Plant selection (yes/yes*/no)	Traditional functions (yes/yes**/no)	Garden maintenance (well maintained/neglected)	General level of assessment (high/average/low)	Perspectives for garden tourism (open/on demand/closed)
The Carmelite Order	yes	yes*	yes**	neglected	high	on demand
The Order of St. Paul	no	no	no	well maintained	low	on demand
The Bernardines	yes	yes*	yes**	neglected	average	closed
Congregation of the Mission	yes	yes*	yes**	well maintained	high	on demand

* objections to the appropriateness of the plant selection

** apart from traditional forms of use, there are new (e.g. recreation, parking, photo sessions, etc.)

With an approximately area of 15 ha the monastic gardens are a very important enclave of greenery in the city. The majority of gardens are accessible to tourists only on special occasions e.g. during festivals. Some of them are closed because of the strict rule. Others were opened during the Malopolska Days of Cultural Heritage.

In 2011 during the Art Boom Festival and 'Remember about the gardens' campaign, monastic gardens were seen from local buildings. One of the biggest problems is the lack of garden visiting regulations or statutes.

Monastic gardens are also very important for various species of animals. In most gardens there are nesting boxes for birds but there are not enough of them.

Nowadays, the appearance of monastic gardens is far different from the historic model. Modern monastic gardens are neglected and uncultivated. Traditional functions of monastic gardens (contemplation, prayer) are less important than they were in the past or have even ceased. There are new functions which have become far more important, such as communication, recreation, and commerce. It is worth achieving harmony between new and inevitable things and the activity necessary to save the historic character and appearance of monastic gardens for future generations.

A modern method of using monastic gardens could be very effective and profitable – there is the option to introduce small voluntary fees for visiting gardens, taking professional photos, organising festivals, or selling plants and fruit. This need not be connected with desacralization of the site. All that is needed is good management by the superior.

The level of their knowledge about the value of historic monastic gardens is not high. The monks are not specialists in this field; they do not know the rules of appropriate plant selection, and it is difficult for them to make the right decisions for the development of the garden. In our opinion, the partnership between religious orders and gardening experts should be far closer. The supervision of true experts from different fields could lead to implementing worthwhile and valuable projects and plans.

To summarize, the historic rank of monastic gardens is very high, whereas nowadays due to many changes in the composition, plant selection, neglect and lack of funds for maintenance, they represent a lower value. Actually, the superiors of religious orders are at a crossroads – they can further restrict access to the gardens or they can have courage to admit that they need help to restore gardens to their former glory. It is still possible to save and preserve the historic heritage of monastic gardens for future generations. With good will on all sides, it is possible to open gardens to the public. All these problems require comprehensive cooperation between religious orders, institutions, the municipality, and local authorities.

REFERENCES

- BOGDANOWSKI J., *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewitalizacji*, Warszawa 2000.
 MAJDECKI L., *Historia ogrodów*, Vol. 1, Warszawa 2010.
 CIOŁEK G., *Ogrody polskie*, Warszawa 1978.
 STĘPNIEWSKA B., *Ogrody Krakowa*, Kraków 1977.
 S. RESPOND CM, *Dzieje ogrodu Księży Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie*.
 WYTRWAŁ T., *Obserwancja*, [in:] *Encyklopedia Katolicka XIV*.
<http://karmel.pl/historia/index.php>.
<http://www.geoportal.pl>.
<http://praktycznyprzewodnik.blogspot.com/2009/05/4-festiwal-swieto-ogrodow-2009-w.html>.

1. WSTĘP – PODSTAWOWE INFORMACJE O OGRODACH KLASZTORNICH

Ogród klasztorny był w epoce średniowiecza wzorem ładu przestrzennego i stanowił zespół o charakterze użytkowym. Był także efektem umiejętnych rozwiązań z dziedziny funkcjonalności i estetyki⁹. Współcześnie większość klasztorów może się szczycić posiadaniem terenu wokół głównych zabudowań. Jest on wykorzystywany w różny sposób, począwszy od historycznych funkcji użytkowych i modlitewnych aż do funkcji komunikacyjnych oraz rekreacyjnych, czy też pozostaje niezagospodarowany. Wiele z zabytkowych założeń ogrodowych wciąż posiada tradycyjną kompozycję i ukazuje, jak wyglądały ogrody klasztorne w przeszłości. Warto rozważyć możliwość udostępnienia pielgrzymom i turystom ogrodów klasztornych w celu zapoznania szerszego grona społeczeństwa z tą tematyką.

2. CEL, STAN BADAŃ I METODOLOGIA

Celem badań jest analiza oraz ocena stanu i rangi krakowskich ogrodów klasztornych z dzielnicy I – Stare Miasto, uwzględniając możliwość ich rewaloryzacji i udostępnienia zwiedzającym. Wybrano cztery ogrody klasztorne, które posiadają powierzchnię ponad 1 ha. Największym z nich jest ogród przy Zgromadzeniu Księży Misjonarzy (o powierzchni ok. 3 ha), kolejno ogrody karmelitów i bernardynów (ok. 1,2 ha) oraz ogród paulinów (ok. 1 ha). Powierzchnia tych ogrodów świadczy o ogromnym potencjale tych terenów. Dokonano wnikliwej analizy i oceny historycznej rangi istniejących ogrodów klasztornych m.in. w takich aspektach jak:

- wierność pierwotnej kompozycji (w porównaniu do Planu Kołłątajowskiego),
- poprawność doboru roślin,
- tradycyjny sposób użytkowania,
- urządzenie i pielęgnacja ogrodu,
- współczesna wartość założenia ogrodowego,
- możliwość udostępnienia zwiedzającym.

Ponadto wykorzystano analizę materiałów fotograficznych, kartograficznych oraz źródeł historycznych.

3. OPIS WYBRANYCH OGRODÓW KLASZTORNICH ZLOKALIZOWANYCH W OBRĘBIE DZIELNICY I W KRAKOWIE

W niniejszym referacie autorzy postarają się przedstawić różnego rodzaju realizacje współczesnych ogrodów klasztornych zlokalizowanych w centrum Krakowa. Wybór padł na założenia nie w pełni poznane i nieposiadające bogatej literatury fachowej. Wśród nich są dwa zgromadzenia o bardzo surowej regule – paulinów i karmelitów (starszej obserwancji¹⁰ – „trzewiczkowych”). Swój charyzmat wywodzą one od eremitów, którzy duchowość budowali na odcięciu się od świata, wewnętrznym wyciszeniu i indywidualnej modlitwie. W warunkach miejskich ich pierwotny charyzmat uległ pewnym zmianom, co związane było przede wszystkim z kaznodziejstwem

⁹ J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewaloryzacji*, Warszawa 2000, 35.

¹⁰ Obserwancja to ruch ścisłego przestrzegania reguły zakonnej [T. Wytrwał, *Obserwancja*, [w:] *Encyklopedia Katolicka XIV*, 257].

i opieką nad pielgrzymami odwiedzającymi przyklasztorny kościół Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Krakowie (Na Piasku) oraz kościół św. Michała Archanioła i św. Stanisława Biskupa (Na Skatce). Kolejnym zgromadzeniem, które przykuło uwagę autorów, są bernardyni, czyli Zakon Braci Mniejszych Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Polsce. Interesujący nas klasztor znajduje się w Krakowie u stóp Wawelu przy ulicy Bernardyńskiej i składa się z kilku odrębnych ogrodów. Ostatnie założenie ogrodowe, które zostanie zaprezentowane, zostało utworzone nie przez zakon, ale przez zgromadzenie kapłańskie księży misjonarzy przy kościele Nawrócenia św. Pawła na ulicy Stradom 4.

Różnorodność charyzmatów, założeń, celów oraz doraźnych potrzeb wspólnot w wyraźny sposób warunkuje kształt i funkcje ogrodów. Wiele z nich zostało ograniczonych w rozwoju przez względy urbanistyczne.

Ogród przy klasztorze Ojców Karmelitów na Piasku

Klasztor ufundowano dzięki staraniom królowej Jadwigi i Władysława Jagiełły na przełomie XIV i XV wieku na terenie uzyskanym po osuszeniu rzeki Rudawy. Po pożarze klasztoru i kościoła budynki zostały odbudowane w 1679 roku. Dokonano również przebudowy całości założenia, jak również przekształcono ogród w charakterze wczesnobarokowym¹¹.

Oglądając ogród klasztorny z lotu ptaka i z perspektywy człowieka, można zauważyć główną oś kompozycyjną, przebiegającą od wejścia do zabudowań klasztornych do muru po przeciwległej stronie oraz dwie prostopadłe do niej osie. W porównaniu z Planem Kołłątajowskim zachował się układ kwaterowy oraz główna oś kompozycyjna (ze wschodu na zachód), pozostałe uległy przesunięciom. Później stopniowo dodawano nowe budynki o charakterze gospodarczym.

W ogrodzie zlokalizowane są tradycyjne elementy, charakterystyczne dla tego typu obiektów – sad, winnica, żywopłoty, niewielka altana oraz kapliczki w narożnikach. Dobór roślin również jest tradycyjny – występują tu bukszpany, krzewy owocowe, niskie drzewa owocowe (np. jabłonie, orzechy, wiśnie), winorośl i róże (oprócz wyjątków w postaci wierzby mandżurskiej i kilku ozdobnych, szczepionych drzew). W sąsiedztwie starych obiektów kubaturowych pojawiły się nowe, które świadczą o przemianach funkcji ogrodu klasztornego: trawiaste boisko (funkcja rekreacyjna w ogrodzie – zakonnicy dbają o kondycję fizyczną), garaże (funkcja parkingowa – zadaszenie dla pojazdów), pomieszczenia gospodarcze na narzędzia i wybieg dla psów. Ogród sprawia wrażenie zaniedbanego, posiada jednak specyficzny klimat starego, tajemniczego ogrodu i ogólne wrażenie jest dobre. Zakonnicy czerpią pożytek z owoców ogrodu oraz mogą się w nim zrelaksować i oddać kontemplacji. Zezwalają na wejście do ogrodu wybranym osobom i w określonym czasie, np. na życzenie gości odwiedzających sanktuarium.

Ogród przy klasztorze Ojców Paulinów na Skatce

Jest to nowa realizacja, bowiem dawniej główna część ogrodu zwrócona była bardziej ku północnemu-wschodowi, tam gdzie obecnie znajduje się sadzawka św. Stanisława i wzniesiony w 1934 roku budynek Wyższego Seminarium Duchownego Ojców Paulinów. Niestety, plany z okresu zakładania ogrodu (1472) się nie zachowały¹².

¹¹ B. Stępniewska, *Ogrody Krakowa*, Kraków 1977, 122.

¹² *Ibidem*, 60.

Współczesny obraz ogrodu prezentuje ilustracja 2. Odnowioną część ogrodu trudno zakwalifikować jako przykład tradycyjnego ogrodu klasztornego. Znajdują się tam elementy charakterystyczne dla tego typu założeń (formowane bukszpanowe żywopłoty, element wodny, kapliczka, fragmenty sadu), ale obiekty małej architektury czy też dobór roślinności są typowe dla współczesnego ogrodu ozdobnego. Przykładowo w ogrodzie napotkać można juki ogrodowe, wierzyby mandżurskie, szczepione drzewa ozdobne, modne byliny (np. dalie, aksamitki, rozchodniki) itp. Wszystkie te współczesne formy zaburzają obraz ogrodu klasztornego, pozbawiając go charakteru, oraz są dowodem znacznych przekształceń i stanowią o niskiej wartości współczesnego założenia.

Ogród jest dostępny głównie dla zakonników oraz nowożeńców, którzy poproszą o pozwolenie na sesję zdjęciową w klasztornym ogrodzie.

Ogród przy klasztorze Ojców Bernardynów

W 1453 roku powstał w Krakowie pierwszy klasztor franciszkanów ściślejszej obserwacji, który zlokalizowany był w najbliższym otoczeniu Wawelu. Wzniesiono tam kościół pod wezwaniem św. Bernardyna ze Sieny, kanonizowanego zwierzchnika ruchu obserwancckiego¹³. Jak pisze Stępniewska, wewnętrzny ogród klasztoru Bernardynów przypominał inne tego typu ówczesne założenia klasztorne w Krakowie¹⁴.

Współcześnie ogród w znacznej części wpisuje się w tradycję ogrodów klasztornych – posiada kwatery z drzewami i krzewami ozdobnymi, kaplicę, wzdłuż ogrodzenia istnieją ślady dawnego cmentarza. Kompozycja ogrodu nie uległa znaczącym zmianom w porównaniu do Planu Kołłątajowskiego (układ osiowy, kwaterowy, na obrzeżach kwater nasadzenia z drzew owocowych). Wzdłuż muru od strony Wawelu zlokalizowana jest winnica. Niestety, gospodarze obiektu nie ustrzegli się błędów stylistycznych takich jak np. niedostosowanie wyglądu obiektów małej architektury do stylistyki ogrodów klasztornych, rabaty z roślinami obcymi dla tego typu założeń, kiczowate figurki miniaturowych aniołków, krów, roześmianych świnek i grzybków, szczepione płaczące odmiany modrzewi czy też klony palmowe. W ogrodzie klasztornym znajduje się rosarium z figurą św. Franciszka z Asyżu. Ogród użytkowany jest w sposób tradycyjny, pełni funkcje użytkowe, kontemplacyjne i modlitewne.

Założenie ma olbrzymi potencjał ze względu na swoją powierzchnię i lokalizację – z ogrodu roztacza się przepiękny widok na Wawel. Ogród w większości jest wiernej właściwej stylistyce, ale wymaga regularnej pielęgnacji, wymiany źle dobranych roślin, uzupełnienia żywopłotów i usunięcia samosiewów. Obiekt niestety nie jest dostępny dla zwiedzających.

Ogród przy Zgromadzeniu Księży Misjonarzy

Księża misjonarze przenieśli się do Polski w 1682 roku, zaś kościół konsekrowano w 1731 roku. Pierwotnie w kompleksie zabudowań znajdowały się trzy ogrody: wirydarz, ogród „za domem” (na terenie którego znajduje się dziś nowa biblioteka) oraz ogród główny, który stanowił przedmiot naszego zainteresowania¹⁵. Współczesny wygląd ogrodu przedstawia ilustracja 4.

¹³ *Ibidem*, 62.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ S. Respond CM, *Dzieje ogrodu Księży Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie*, <http://www.okn.edu.pl/ekologia/misjonarze2.doc> (dostęp: 13.10.2013).

Od lat 80. XX wieku, po uporządkowaniu ogrodu i powrocie do kształtu z XVIII wieku, w skład ogrodu wchodzi: część parkowa, część rekreacyjna, ścieżki spacerowe, klomb z figurą Najświętszej Maryi Panny, labirynt, altana, winnica i do niedawna szklarnie oraz warzywnik. Księża zdecydowali o zaprzestaniu wykorzystywania inspektów ze względu na niskie plony i niewielką opłacalność przedsięwzięcia. Współcześnie ogród pełni funkcje użytkowe (sad), rekreacyjne (tereny zielone i boisko dla kleryków i duchownych), komunikacyjne (wydzielone miejsca parkingowe przy budynku) oraz modlitewne. Dobór roślin jest poprawny. W ogrodzie pracuje ogrodnik, który dba o pielęgnację zieleni i konserwację nawierzchni. Współczesna wartość ogrodu jest największa spośród omawianych przykładów.

Ogród jest dostępny głównie dla księży, seminarzystów i osób zatrudnionych przy zgromadzeniu. Istnieje jednak możliwość umówienia się na zwiedzanie indywidualne i grupowe, w trakcie którego przewodnik oprowadza po ogrodzie i opowiada o jego historii. Szersze grono mogło odwiedzić ogród w trakcie IX Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego w 2007 roku. Niestety, opiekunowie miejsca nie wspominają tej wizyty najmilej i nie uczestniczyli w kolejnych edycjach wydarzenia, czego powodem był brak dyscypliny i złe zachowanie zwiedzających, zbyt liczne grupy oraz zła organizacja.

4. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Ogrody klasztorne stanowią bardzo ważną enklawę zieleni na terenie Dzielnicy I – szacunkowo zajmują (łącznie z mniejszymi założeniami) około 15 ha. W większości są to tereny niedostępne dla zwiedzających i otwarte tylko w określonych okolicznościach w ramach obchodów festiwali, świąt ogrodów czy też uroczystości poszczególnych zgromadzeń. Część z nich jest zamknięta ze względu na surową regułę zakonną. Niektóre ogrody klasztorne można było zwiedzać m.in. podczas Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego i święta ogrodów. Problemem jest brak regulacji i regulaminów dotyczących zwiedzania tych obiektów.

Podsumowaniem artykułu jest poniższa tabela, przedstawiająca najważniejsze ustalenia dotyczące omawianych ogrodów klasztornych.

Tabela 1

Podsumowanie stanu ogrodów klasztornych

Ogród	Wierność pierwotnej kompozycji (tak/nie)	Poprawność doboru roślin (tak/tak*/nie)	Tradycyjny sposób użytkowania (tak/tak**/nie)	Urządzenie i pielęgnacja ogrodu (zadbany/niezadbany)	Współczesna wartość założenia ogrodowego (wysoka/średnia/niska)	Udostępnienie zwiedzającym (dostępny na życzenie/niedostępny)
Karmelici	tak	tak*	tak**	niezadbany	wysoka	na życzenie, przy okazji zwiedzania klasztoru
Paulini	nie	nie	nie	zadbany	niska	na życzenie
Bernardyni	tak	tak*	tak**	niezadbany	średnia	niedostępny
Misjonarze	tak	tak*	tak**	zadbany	wysoka	na życzenie, przy okazji zwiedzania klasztoru

* zastrzeżenia do poprawności doboru roślin, nie ma jednak rażących błędów

** w ogrodzie oprócz tradycyjnych form użytkowania pojawiają się nowe (np. rekreacja, parking, sesje ślubne itp.)

Ogrody są zieloną ostoją dla różnych gatunków zwierząt. W większości ogrodów znajdują się budki dla ptaków, których mimo wszystko mogłoby być jeszcze więcej.

Współczesny wygląd ogrodów klasztornych uległ przekształceniom w różnym stopniu i często pozostawia wiele do życzenia. Tradycyjne funkcje ogrodów powoli tracą na znaczeniu czy wręcz zanikają. W ogrodach klasztornych zaczynają przeważać współczesne funkcje – komunikacyjne, rekreacyjne i komercyjne. Warto zachować równowagę pomiędzy tym, co nowe i zapewne nieuchronne, a tym, co konieczne do zachowania dla kolejnych pokoleń. Współczesny sposób użytkowania ogrodów może przynosić wymierne korzyści materialne, np. opłata za możliwość zwiedzania, wykonywania sesji zdjęciowych lub organizacji imprez i festiwali religijnych, a także sprzedaż roślin i owoców. Nie musi się to wiązać z profanacją sfery sacrum, a przy dobrym zarządzaniu ze strony przełożonych zakonnych zabytkowe ogrody mogą same na siebie zarobić.

Zakonnicy nie są specjalistami i nie znają się na prawidłowym doborze roślin do ogrodu. Brak dostatecznej wiedzy nie sprzyja podejmowaniu właściwych decyzji w kwestii zagospodarowania ogrodów. Niepokoii brak konsultacji z profesjonalistami w dziedzinie sztuki ogrodowej, którzy mogliby wskazać właściwe kierunki ich rewaloryzacji.

Ranga historyczna wielu ogrodów jest bardzo wysoka, natomiast współcześnie – z racji przemian, zaniedbania i braku środków na utrzymanie – przedstawiają one coraz niższą wartość. Przełożeni zgromadzeń zakonnych stoją dzisiaj na rozdrożu – mogą dalej ograniczać dostęp do ogrodów klasztornych albo odważnie przyznać, że potrzebują pomocy, aby przywrócić ogrodom ich dawną świetność. Dziedzictwo ogrodów klasztornych jest jeszcze możliwe do uratowania i zachowania dla przyszłych pokoleń, a ogrody mogą być dostępne dla zwiedzających. Wszystko to wymaga jednak kompleksowej współpracy zakonników, instytucji i władz miasta.

